

УДК 336.77:338.43

Кузнєцова Л.В.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету*

БАНКІВСЬКИЙ КРЕДИТ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

Розкрито сутність та роль агропромислового комплексу, визначено його особливості, що створюють необхідність використання банківських позичок. Запропоновано методологію формування системи фінансового забезпечення розвитку підприємств АПК, обґрунтовано розподіл системи забезпечення на дві підсистеми: фінансову та кредитну. Визначено роль банківського кредиту у фінансуванні підприємств агрокомплексу, проаналізовано світовий досвід щодо участі держави та банків у розвитку агроєкономіки. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення взаємовідносин банків та підприємств АПК, використання яких буде сприяти активізації процесів банківського кредитування.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, банк, кредит, фінансове забезпечення, держава, пільгове кредитування.

Кузнєцова Л.В. БАНКОВСКИЙ КРЕДИТ КАК ИСТОЧНИК ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ АПК УКРАИНЫ

Раскрыта сущность и роль агропромышленного комплекса, определены его особенности, создающие необходимость использования банковских ссуд. Предложена методология формирования системы финансового обеспечения развития предприятий АПК, обоснованно распределение системы обеспечения на две подсистемы: финансовую и кредитную. Определена роль банковского кредита в финансировании предприятий агрокомплекса, проанализирован мировой опыт по участию государства и банков в развитии агроэкономики. Предложены рекомендации по совершенствованию взаимоотношений банков и предприятий АПК, использование которых будет способствовать активизации процессов банковского кредитования.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, банк, кредит, финансовое обеспечение, государство, льготное кредитование.

Kuznetsova L.V. BANK CREDIT AS A SOURCE OF FINANCIAL PROVIDING AIC UKRAINE

The article deals with the nature and role of agriculture; its features, creating the need for bank loans. A methodology for the formation of financial provision of agricultural enterprises, grounded distribution system of two subsystems: the financial and credit. The role of bank loan financing agro enterprises, analyzes the international experience of state participation in development banks and agro-economy. The recommendations for the improvement of relations between banks and agricultural enterprises, the use of which will help to enhance the processes of bank lending.

Keywords: agriculture, bank, credit, financial security, state concessional lending.

Постановка проблеми. Тенденцією останніх років стало уповільнення темпів зростання обсягів продукції сільського господарства, незважаючи на прийняття і реалізацію низки державних програм, що були спрямовані на вирішення проблем розвитку агропромислового комплексу (далі – АПК), однією з яких є забезпечення доступу сільгоспвиробників до кредитних ресурсів. У цьому зв'язку актуальним є визначення пріоритетних напрямів розвитку процесів кредитування підприємств АПК, з урахуванням особливостей галузі та вдосконалення кредитної діяльності банків, завданнями яких є реалізація державних програм у сфері сільського господарства.

Агропромисловий комплекс є одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки не тільки України, але і будь-якої іншої країни. Розвиток цього напрямку сприяє забезпеченню продовольчої безпеки, становленню держави як постачальника (експортера) продуктів харчування, підтримці рівня життя населення країни у сільській місцевості, а також розвитку інвестиційної привабливості АПК в сучасних умовах інтернаціоналізації та інтеграції.

Зазначимо, що сучасний агропромисловий комплекс України є ризиковим і, як правило, малорентабельним об'єктом інвестування; Це зумовлено специфікою сільського господарства: нестачею вільних фінансових коштів; високою капіталоемністю і порівняно низькою фондівдачею; сезонністю виробництва та значною тривалістю виробничого циклу; залежністю від природно-кліматичних умов, що знижує гарантованість позик сільськогосподарським товаровиробникам; порівняно малими розмірами

підприємств аграрного сектора, що робить їх менш конкурентоспроможними на кредитному ринку.

Для вирішення зазначених проблем актуальним є фінансове забезпечення розвитку вітчизняних підприємств АПК, тому особливого значення набувають банківські установи, що кредитують підприємства сільського господарства та переробної промисловості на вигідних та доступних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу проблемам використання позичок банків як джерела фінансування розвитку підприємств АПК приділено у працях Е. Гудзя, М. Дем'яненка [1], О. Кириченка [2], П. Саблука, А. Сомика [3]. Однак в опублікованих працях недостатньо досліджено методологічні засади фінансового забезпечення розвитку підприємств агропромислового комплексу та не висвітлено роль банківського кредиту у фінансуванні сільськогосподарських товаровиробників, що зумовлює актуальність подальшого дослідження та потребує активізації пошуку шляхів вирішення означених проблем у теоретичному і практичному аспектах.

Метою статті є визначення особливостей сучасного агропромислового комплексу та ролі банківського кредиту як складової фінансового забезпечення розвитку підприємств АПК.

Для реалізації обраної мети у статті вирішені такі завдання: визначено сутність та складові поняття «фінансове забезпечення» розвитку підприємств АПК; охарактеризовано особливості агропромислового комплексу, проаналізовано роль банківського кредитування як джерела фінансування, надано рекомендації щодо активізації процесів кредитування банками України аграрного сектора.

Виклад основного матеріалу. Агропромисловий комплекс (АПК) – один з важливих комплексів національної економіки. Він становить сукупність галузей економіки, пов'язаних між собою економічними відносинами з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання сільськогосподарської продукції.

Спільними кінцевими цілями діяльності галузей АПК є такі:

- найбільш повне задоволення потреб населення у продовольчих і споживчих товарах з сільськогосподарської сировини;
- забезпечення продовольчої безпеки;
- докорінна зміна умов життя і праці сільського населення на основі зростання ефективності функціонування комплексу.

Роль агропромислового комплексу в економічній, соціальній, екологічній та політичному житті суспільства дуже значна. Підприємства АПК багато в чому визначають рівень продовольчої безпеки (самозабезпеченості) регіону, його політичної та економічної стійкості. Сільське господарство має величезне значення у забезпеченні населення якісними продуктами харчування, збереженні природного середовища, сприяє сталому розвитку сільських територій. У структурі АПК, як правило, виділяють галузі, що забезпечують виробництво сільськогосподарської продукції, її переробку, зберігання та реалізацію, машинобудування засобів виробництва для комплексу й його обслуговування.

Агропромислове виробництво має низку особливостей, які обумовлюють специфіку його фінансово-кредитного обслуговування. Тому в аграрному секторі формується особлива система фінансового забезпечення, що відрізняється від подібних систем в інших секторах економіки.

Специфічні риси сільськогосподарського виробництва визначають його менш сприятливе положення порівняно з іншими галузями економіки: залежність від природно-кліматичних умов, а також випадкових факторів характеризують його як ризиковане виробництво, що негативно впливає на процеси фінансування. Сезонність виробництва та пов'язаних з цим характер формування витрат і запасів обумовлюють необхідність надання сільськогосподарським підприємствам позикових коштів. Крім того, через тривалість виробничого циклу відсутні джерела безперервного постійного фінансування. Визначені особливості АПК підкреслюють важливе значення формування ефективної системи фінансового забезпечення, що повинна забезпечувати створення сприятливих умов для сталого розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери села.

Варто зауважити, що дослідженню сутності поняття «фінансового забезпечення» присвячено чимало наукових праць, водночас в економічній літературі немає єдиної думки щодо його визначення. Наприклад, на думку С. Гладія, фінансове забезпечення є узагальнюючим методом інвестування через фінансові форми як конкретні вияви категорій фінансової сфери, зовнішнього вияву механізму та його структурних елементів. Вчений вирізняє такі методи інвестування: повне самофінансування, лізинг, селінг, акціонерне, венчурне, кредитне, бюджетне та змішане фінансування [4, с. 25].

У той же час В. Опарін визначає фінансове забезпечення як процес, що реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватися через самофінансування, кредитування та зовнішнє фінансування [5, с. 17–18].

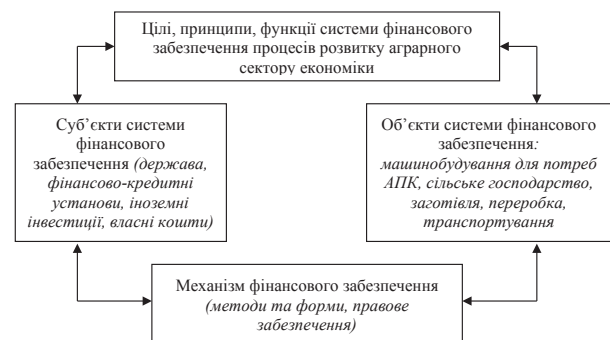
Фінансове забезпечення розвитку АПК необхідно розглядати, на наш погляд, як сукупність економічних відносин, що виникають з приводу пошуку різних джерел фінансових ресурсів, їх залучення і ефективного використання та організаційно-управлінських принципів, методів, форм для впливу на соціально-економічну діяльність підприємств комплексу. Розуміння фінансового забезпечення як сукупності економічних відносин дає змогу використати системний підхід для розкриття його сутності.

Під час визначення основних завдань системи фінансового забезпечення розвитку підприємств комплексу слід звернути увагу на форми фінансування та вибір відповідних джерел і інструментів.

На нашу думку, конкретизація цілей дослідження фінансового забезпечення розвитку АПК, що ґрунтується на використанні системного підходу, висуває відповідні вимоги до розгляду фінансового забезпечення як системи, яка має свої елементи, принципи, функції, цілі та спрямована на вирішення цих проблем.

За кількістю компонент фінансове забезпечення є багатоеlementною системою; за складом компонент – це динамічна система, що розвивається, за структурою компонент – складна детермінована система з елементами випадковості. Ця система включає більш прості статичні детерміновані підсистеми: за рівнем забезпечення: за ознакою масштабності – мікрорівнева та макрорівнева; за складовими фінансового забезпечення: суб'єкти (банки, фінансові посередники, фонди, держава, іноземні інвестори та інші); ресурси (інструменти) – кредитні та фінансові; процеси (процес кредитування або фінансування, умови взаємодії учасників); за вибором форми фінансування: надання позички, участь в акціонерному капіталі тощо.

Відтак система фінансового забезпечення процесів розвитку підприємств агрокомплексу є цілісною, складною й динамічною економічною системою, яка складається з множини взаємодіючих і взаємозалежних підсистем різних рівнів з розгалуженою мережею прямих і зворотних зв'язків. Систему фінансового забезпечення можна представити так: (рис. 1)

Рис. 1. Система фінансового забезпечення процесів розвитку АПК

В основі будь-якої системи є певні принципи, що забезпечують її функціонування. До принципів організації системи фінансового забезпечення слід віднести: цілісність, сталість, цілеспрямованість, гнучкість, оперативність, надійність, оптимальність, економічність, ефективність.

Головним принципом організації системи є цілісність, порушення якої може призвести до змін зв'язків між елементами системи та змін у механізмі її функціонування.

Принцип сталості означає, що система має зберігати свої властивості незалежно від впливу різних внутрішніх та зовнішніх факторів. Водночас сталість не означає щось незмінне, а навпаки характеризує розвиток системи.

Цілеспрямованість системи фінансового забезпечення передбачає фокусування на вирішенні певних цілей та завдань, яким підпорядковується система та намагання досягти їх з використанням відповідних фінансових ресурсів.

Суб'єктами системи фінансового забезпечення розвитку АПК залежно від характеру участі (фінансування, кредитування) і ролі (кредитор, позичальник) можуть бути: держава (Національний банк України, казначейство); банки другого рівня, сільськогосподарські підприємства, населення, фінансові посередники (фінансові та страхові компанії, фондові біржі, брокерські фірми, пенсійні фонди), соціальні інститути.

Об'єкти системи фінансового забезпечення розвитку АПК, у зв'язку зі складними, багатогалузевими виробничо-економічними відносинами поділяють на три основні сфери.

Перша сфера охоплює галузі промисловості, що забезпечують АПК засобами виробництва: тракторне та сільськогосподарське машинобудування, виробництво мінеральних добрив і хімічних засобів захисту, машинобудування для харчової та легкої промисловості, ремонт техніки та обладнання, будівництво тощо.

Ця сфера визначає можливості індустріалізації та інтенсифікації виробництва у сільському господарстві та в інших галузях АПК. На її частку припадає близько 10% кінцевого продукту та 15% основних виробничих фондів, 20% загальної чисельності працівників АПК.

Друга сфера представлена сільським господарством. Вона є основною складовою всього агропромислового комплексу. У ній виробляється майже 50% кінцевого продукту, зосереджено близько 65% основних виробничих фондів і 60% чисельності працівників комплексу.

Третя сфера охоплює сукупність галузей, що забезпечують заготівлю, транспортування, зберігання, переробку сільськогосподарської сировини, реалізацію кінцевого продукту (харчова, легка, комбікормова промисловість, а також заготівельні та торговельні організації). На її частку припадає 40% загального обсягу кінцевої продукції, 20% всіх основних виробничих фондів і чисельності працівників АПК.

Зв'язки між суб'єктами й об'єктами системи фінансового забезпечення повинні бути надійними, що обумовлюється принципом надійності та характеризується раціональністю, що полягає в основі принципу оптимальності.

Основною метою формування системи фінансового забезпечення є динамічний розвиток агропромислового виробництва, його соціальної інфраструкту-

ри, створення передумов економічного зростання та становлення конкурентного середовища, забезпечення розвитку матеріально-технічної бази інфраструктури комплексу.

Необхідно зазначити, що система фінансового забезпечення складається з двох відносно самостійних елементів: фінансової та кредитної підсистем.

Основа фінансової підсистеми утворюють відносини між економічними суб'єктами з приводу формування і використання фондів грошових коштів, що спрямовуються для фінансової підтримки розвитку сільського господарства, інших галузей АПК та соціальної сфери села.

Фінансування АПК здійснюється за рахунок коштів бюджету, а також позабюджетних джерел, у повненні яких беруть участь самостійно господарюючі суб'єкти АПК, населення в процесі оподаткування чи добровільних відрахувань.

Основа кредитної підсистеми фінансового забезпечення АПК утворюють економічні відносини на кредитному ринку з приводу руху коштів у грошовій або товарній формі на умовах платності, зворотності та терміновості між кредитором і позичальником, в ролі яких можуть виступати: держава, банки, фінансові посередники, іноземні інвестори, сільськогосподарські підприємства, домашні господарства, громадські організації, інші інститути.

Кредитна підсистема формує ресурси, які дозволяють долати сезонність і нерівномірність розподілу фінансових коштів протягом року у зв'язку з весняним і осіннім циклами сільськогосподарського виробництва.

Суб'єкти фінансового забезпечення на кредитному ринку виконують важливу функцію, забезпечуючи механізм міжгалузевого, міжрегіонального та регіонального перерозподілу кредитних ресурсів. Основними видами їх діяльності є: депозитні і кредитні операції, ведення рахунків юридичних і фізичних осіб, організація та здійснення безготівкових розрахунків, лізингові операції тощо.

У сучасних кризових умовах у зв'язку з обмеженістю бюджетного фінансування банківське кредитування стає одним із основних джерел фінансування поточних та інвестиційних проектів розвитку підприємств агропромислового комплексу України.

Про використання банківських позичок у формуванні та накопиченні аграрного капіталу в Україні певною мірою свідчать дані таблиці 1.

Аналіз наведених у таблиці даних дозволяє дійти висновку, що питома вага позикових коштів (кредитної заборгованості сільського господарства) порівняно з іншими галузями становить трохи більше ніж 6%.

Для підвищення ролі банківського кредиту у фінансуванні потреб сталого розвитку АПК необхідно вдосконалювати умови взаємодії банків та агропідприємств.

Таблиця 1
Структура банківських кредитів в Україні, що надані економічним суб'єктам в 2010–2013 рр. [6]

Галузі	2010		2011		2012		2013	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Кредити, надані суб'єктам господарювання, всього	500961	100,0	575545	100,0	605425	100,0	698777	100,0
У т. ч. по галузях: промисловість	134409	26,8	135797	23,6	141606	23,4	169104	24,2
Торгівля і громадське харчування	179353	35,8	213907	37,2	224454	37,1	264137	37,8
Транспорт, зв'язок та будівництво	64102	12,8	72981	12,7	67095	11,1	76866	11,0
Сільське господарство	26852	5,4	34522	6,0	36844	6,1	41228	5,9
Інші галузі	96245	19,2	118338	20,5	135426	22,3	147442	21,1

Роль кредиту як джерела фінансового забезпечення розвитку підприємств АПК обмежена суворими правовими умовами: щодо термінів і порядку погашення позичок, підвищення вартості кредиту в міру збільшення обсягу позикових коштів, необхідності використання різних форм забезпечення для захисту від ризиків, дії принципу зростаючого ризику, відповідно до якого наростання частки використовуваних господарством кредитних ресурсів викликає несприятливі наслідки для рівня рентабельності цього господарства.

Для активізації процесів кредитування банками підприємств АПК України необхідно вивчати та використовувати іноземний досвід. Варто зазначити, що в аграрному виробництві практично всіх країн із розвинутою ринковою економікою діє спеціалізована система сільськогосподарського кредиту.

До числа країн з найбільш високою питомою вагою позикових коштів в основному капіталі сільського господарства належать Англія, ФРН, Франція, Італія, Бельгія і скандинавські країни. Надають позикові кошти для сільського господарства у цих країнах державні кредитні установи, і лише в окремих країнах більшу частку займають позички приватних комерційних банків. Відтак в Англії частка держави і кооперації в кредитуванні сільського господарства традиційно мала (10–12% у загальній заборгованості фермерів). А у Франції державний кредит переважає – питома вага державно-кооперативної системи «Креді Агріколь» в кредитній заборгованості сільського господарства становить близько 90%, приблизно таке ж положення в Іспанії. У скандинавських країнах, що відрізняються значним розвитком сільськогосподарської кооперації, основна маса позикового капіталу надходить у сільське господарство з кооперативних кредитних установ, кредитних кас, іпотечних об'єднань [7].

Найважливішим важелем державного регулювання аграрної економіки є пільгове кредитування. Пільгове кредитування здійснюється з метою забезпечення оптимальних умов виробництва для господарств, нездатних фінансуватися з власних коштів або позикового на загальних умовах капіталу.

Висновки. Сучасні умови діяльності підприємств агропромислового комплексу потребують фінансових інвестицій, одним з яких є банківський кредит. Проблемні позички підприємств АПК, причиною виникнення яких є висока ризикованість господарської діяльності, накопичений упродовж багатьох років дефіцит фінансових ресурсів у більшості підприємств агросфери та суб'єктивні чинники не сприяють підвищенню ролі банківського кредиту як складової фінансового забезпечення розвитку агропромислового комплексу.

Для мінімізації кредитних ризиків банків необхідно: вдосконалити методики визначення кредитоспроможності підприємств, з урахуванням специфіки технологічних циклів різних галузей агропромислового комплексу; розробити методики визначення ліквідності різних форм забезпечення гарантії повернення позичок [8, с. 40]; використовуючи іноземний досвід розширити спектр видів пільгового кредитування; за участю держави сформувані спеціалізовану систему сільськогосподарського кредиту.

Для подальшого удосконалення взаємовідносин банків та підприємств агросфери доцільно запропонувати рекомендації, основними з яких є: визначення необхідних підприємствам агрокомплексу обсягів пільгових кредитних ресурсів; використання механізмів компенсації різниці між ринковою та фактичною ставкою частки прибутку підприємств АПК у ціні продукту; забезпечення кредитними ресурсами підприємств за прийнятними ставками (порівнянними з рентабельністю виробництва); визначення потреб у кредитних ресурсах за пільговою процентною ставкою; використання компенсації підприємствам агрокомплексу процентних витрат за користування кредитом.

Впровадження запропонованих рекомендацій дасть змогу визначити реальні потреби підприємств АПК у державній підтримці та можливість залучення необхідних обсягів банківських позичок та їх ефективного використання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку / М.Я. Дем'яненко // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 4–13.
2. Кириченко О.А. Кредитування аграрного сектору економіки в умовах глобальної фінансової кризи / О.А. Кириченко, В.Д. Кудрицький // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 207–222.
3. Сомик А.В. Банківське кредитування сільськогосподарських товаровиробників: сучасний стан і проблеми розвитку / А.В. Сомик // Економіка АПК : Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2005. – № 9. – С. 52–58.
4. Гладій С.П. Фінансовий механізм інвестування інноваційного розвитку: теоретико-методологічний підхід до управління / С. Гладій // Наука молода. – 2005. – № 3 [Електронний доступ]. – Режим доступу : http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/Ghl8ef.pdf.
5. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія) : [навч. посіб.] / В.М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
6. Сайт Національного банку України [Електронний доступ]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>.
7. Сайт Світового банку [Електронний доступ]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/>.
8. Кузнєцова Л.В. Планування кредитної діяльності банків / Л.В. Кузнєцова // Науковий вісник Хмельницького технологічного університету. – Вип. 7/2014. – Хмельницький, 2014. – С. 36–42.